

О.М.МАКСИМОВИЧ,

кандидат педагогічних наук

(м.Івано-Франківськ)

О.І.ПОЯСИК,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Коломия Івано-Франківської області)

Писанка як засіб духовного виховання

У статті розкривається проблема відродження духовності українського суспільства, зокрема засобами писанки.

Ключові слова: духовність, духовно-моральне виховання, писанка.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У наш час гостро стоїть проблема відродження духовності українського суспільства. Духовно-культурний рівень визначає силу нації. Від рівня духовності кожного з нас залежить наш добробут в цілому.

Час соціально-економічних і політичних перетворень, що переживає нині Україна, актуалізував низку проблем, пов'язаних із духовним життям суспільства: дефіцит милосердя та взаєморозуміння, відчуження людей один від одного, вияви байдужості й жорстокості. Чинники їх виникнення слід шукати в макросоціальних явищах і в прорахунках духовно-морального виховання. Суспільне життя переконує, що без культивування таких духовно-моральних цінностей як добро, людяність, відповідальність, почуття власної гідності, толерантність навряд чи можна розраховувати на поліпшення ситуації в нашій країні. Ці моральні феномени в період переходу до ринку, який ще не став цивілізованим, виконують функцію гармонізації особистих і суспільних інтересів.

Аналіз досліджень і публікацій... Над проблемами ціннісно орієнтованого виховання на сучасному етапі, зокрема духовного, працюють І.Бех, М.Боришевський, О.Вишневський, С.Карпенчук, В.Костів, П.Лосюк та інші.

Формулювання цілей статті... Мета: розкрити поняття духовності як критерію і результату виховання, показати один із напрямів формування духовності молодій людині засобом писанки.

Виклад основного матеріалу... Українська духовність – це історично сформована система виявів внутрішнього психічного життя українців й культивованих народних чеснот і норм християнської моралі, що відображають найвищі якості національної душі українського народу, його характеру, світогляду та ідеології, спільність ідей, поглядів, переконань. Тому в молодій людині важливо сформувати ідеал духовності як спосіб досягнення світу і себе в єдиному високоморальному вимірі творчої діяльності та гуманного ставлення до навколишньої дійсності та людей [1].

На жаль, незважаючи на велике значення духовно-моральних цінностей в житті людей, вони ще не зайняли належного місця в системі цінностей підростаючого покоління. Нині зростає злочинність, озлобленість, нігілістичне ставлення до принципів моралі: спостерігається крайній егоцентризм, низький рівень культури спілкування, небажання покладати на себе відповідальність, недостатня сформованість патріотизму, втрата життєвого оптимізму та інші негативні прояви.

За М.Бердяєвим, духовність – специфічна людська якість, яка характеризує мотивацію її поведінки [2]. Духовний розвиток людини є результатом і важливим аспектом соціалізації особистості. На думку Л.Ілларіонової, він спрямований на: а) розкриття духовних можливостей особистості (інтелекту, пам'яті, мислення, сприйняття тощо) та формування ціннісних орієнтацій, тобто вибір людиною певних моральних, естетичних та інших духовних цінностей як ідеалів, норм, пріоритетів, які визначають її життєву позицію; б) формування і розвиток духовних потреб як основи цілісного внутрішнього психічного життя людини. Духовні потреби тут є прагненням долучитися до духовного життя, культури та головних цінностей суспільства; в) долучення до духовних цінностей, їх засвоєння та реалізація у власній життєдіяльності; г) формування системи духовних цінностей [3, с.23-26].

Тобто, духовність – це не особистісна якість чи риса характеру, а своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості. Духовність є тоді, коли сама людина відчуває її у своєму власному «Я» [4].

Вважаємо доцільною і переконливою думку, що за умов економічної та духовної кризи в суспільстві надзвичайно гостро постає потреба у відродженні традиційного статусу української родини та родинних виховних традицій як інтелектуального та морально-етичного джерела формування особистості, основного механізму стабілізації родинних стосунків [1, с.21]. «Усі ми родом із дитинства», «Усе – хороше й погане – людина отримує в сім'ї». Ці педагогічні постулати відомі всім. Українська родина споконвіку готувала дитину до Добра, Милосердя, Любові.

Моральними цінностями українського народу завжди вважалися працьовитість, чесність, духовність тощо. Практика народного виховання передбачає формування в людини моральних оцінок з позицій добра і справедливості, що випливають з народного поняття моралі: моральний той, хто добросовісний, цнотливий, доброчесний, праведний, людяний, доброзичливий. Це яскраво відображено в народних прислів'ях, приказках, у яких возвеличується розум, дружба, порядність, чесність тощо: «Краще догана мудрого, ніж похвала дурня», «Маєш голову, май же і розум», «Дурний язик голові не приятель», «Бережи честь змолоду», «Будь правдивим, май мужність щиро визнати свою провину, не перекладай своєї провини на інших», «Дав слово – тримай його, дав обіцянку – виконай», «Живи і чини так, щоб навколишнім – дорослим та дітям – було з тобою приємно і радісно» та інші.

Виховання дитини – це систематичний і цілеспрямований вплив на неї, її розум, душу і тіло, який залежить не тільки від суспільно-політичного укладу суспільства, його внутрішніх та зовнішніх потреб, державотворчих процесів, а й від національних особливостей українців, світогляду та культури нації.

Дитина не народжується моральною чи аморальною, вона поступово стає такою залежно від середовища та умов, у яких вона живе і яке отримує виховання. Як підкреслює М.Стельмахович, у народній педагогіці є три чинники однаково важливі при формуванні особистості дитини, проте в різних ситуаціях кожний з них може стати вирішальним: спадковість («Яке коріння – таке насіння», «Яке гіллячко, таке й сім'ячко», «Від лося – лосята, від свині – поросята»), середовище («Як зайдеш між реп'яхи, той реп'яхів наберешся», «Як у сім'ї згідливе життя, то й виросте дитя до пуття»), виховання («Що виховаєш, то й матимеш», «Якщо посієш кукіль, то нічого, крім куколю, не виросте»), спадковість і виховання («Яке дерево, такі його віти, які батьки, такі й діти», «Яка гребля, такий млин, який батько, такий і син», «З гнізда совиного ніколи не виведеться соловей, а тільки вухата сова») [4, с.39]. Ці фактори у різні вікові періоди формування особистості проявляються тим чи іншим чином, зокрема і в зрілому віці.

Механізм втілення духовно-моральних цінностей у поведінку особистості складається з наступних компонентів:

– інформативний – знання про цінності й усвідомлення їхнього значення, виходячи з моральних норм і принципів;

– мотиваційний – бажання виконувати;

– компонент поведінки – дія з дотриманням моральних норм у повсякденному житті.

Процес засвоєння духовно-моральних цінностей здійснюється як на раціональному рівні – коли норми сприймаються як необхідне, доцільне і корисне для суспільства і для самої людини, так і на особистісному – коли духовно-моральні вимоги перетворюються на життєву потребу особистості, звичку діяти відповідно до суспільних зразків. Мотивом реалізації на даному рівні виступає сама норма як єдино правильний і можливий спосіб поведінки.

На першому етапі духовно-моральне виховання спрямоване на підсвідоме засвоєння найпростіших норм спілкування, вироблених народом, серед якого ми зростаємо, розвиток добрих, гуманних емоцій, здатності до співчуття іншим. Це відбувається під впливом спілкування з батьками, традицій та обрядів народу, через ЗМІ. Знання не керують поведінкою, на неї впливають переконання особистості. Тільки в єдності з емоціями і практикою, в ході якої людина впевниться в істинності своїх знань, вони стають переконаннями. На базі моральної свідомості розвивається система етичних відносин людини.

Другий етап духовно-морального виховання включає розвиток дбайливого ставлення до природи і довкілля, любові до Батьківщини, яка виявляється у справах на її користь, а не тільки у словах; чуйного ставлення до людей, поваги до старших, турботи про молодших та слабших, гуманного ставлення до однолітків, ввічливості, чесності, відповідальності, організованості, свідомої дисциплінованості, взаємодопомоги; ошадливого ставлення до державного, приватного та колективного майна; поваги до себе як особистості, морального ставлення до науки, праці, мистецтва. Тільки прийняті як особистісні значущі, пережиті, присвоєні моральні цінності керують вчинками людини.

Третій етап духовно-морального виховання – це формування культури поведінки та спілкування. Вона розвивається шляхом переходу від навичок до вчинків, від вчинків до звичок, від звичок до характеру, стилю поведінки. Моральна поведінка базується на повазі до себе й інших людей, адекватній самооцінці і вмінні правильно, об'єктивно оцінювати умови спілкування. Вона виявляється не тільки у словах, а й у зовнішньому вигляді, інтонаціях, жестах, манерах, поставі, ході; а також у культурі побуту, праці, дозвіллі; спілкуванні в школі, на вулиці, в сім'ї тощо.

Найскладніший етап духовно-морального виховання – формування етичних мотивів поведінки, коли людина діє морально не тому, що її контролюють, а тому, що вона не може

інакше, тому що моральна поведінка відповідає її переконанням. Виховання ніколи не завершується, тому важливо сформувавши у молодій людини прагнення до постійного самовдосконалення та самовиховання, вміння самоконтролю та саморегуляції, а також адекватну самооцінку, яка помітно впливає на характер рішень, що приймаються, та на поведінку.

Поділ виховання на етапи є умовним, всі компоненти моральності формуються паралельно у взаємозв'язку.

Розвиток людства повинен супроводжуватися духовним розвитком, свого роду, моральним відродженням, яке стає підґрунтям для розвитку суспільства. Г.Сковорода говорив: «Що може бути шкідливіше за людину, котра володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця?»

Великий педагог В.Сухомлинський вважав, що «непорушна основа морального переконання закладається в дитинстві і раннім отроцтві, коли добро і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість доступні розумінню дитини лише за умови яскравої наочності, очевидності морального змісту того, що він бачить, робить, спостерігає». *Моральне виховання розпочинається в сім'ї*. Провідні якості моральності формуються передусім у дитячому віці на основі «соціального успадкування». Вирішальну роль у цьому процесі мають відігравати батьки, інші люди, які оточують дитину. І справа полягає не в проповіді цих моральних істин, а власних діяч, поведінці старших, насамперед, батьків [6, с.162-163].

Важливим у формуванні духовно-моральних цінностей є релігійність. Свого часу ще Вашингтон сказав, що «Віра, релігія і моральність – необхідні підпори усякого добробуту і ладу».

Осягаючи релігійні знання (Біблію, книги, музику, живопис, архітектуру, організацію релігійної діяльності, засоби виховного впливу) молода людина розширює світогляд, зокрема, і духовність.

Український народ належить до найбільш культурно розвинених народів світу. Народне мистецтво створює прекрасну основу для розвитку духовної культури. Минає все, умирають покоління, усе перетворюється на прах, лишається тільки дух народу, матеріалізований у творах народного мистецтва.

Свої природні здібності українці виявили в народному килимарстві, гончарстві, писанкарстві, кераміці, архітектурі, ткацтві та вишивці, малярстві.

Свою душу, думки, творчий таланти, художнє бачення навколишнього світу український народ виявив у маленькій писанці – шедевірі мініатюрного живопису. Писанка – твір народу, сотень його поколінь і вицвіт думки, серця, тисячолітнього його життя, його культури.

Із давніх-давен яйце, як і дерево, вважалося символом весняного пробудження природи, зародження життя, продовження роду тощо.

Писанки – це важлива складова української культури, народних традицій, це символ Христового Воскресіння, який використовується в релігійних обрядах і відіграє велику роль. Писанки і фарбовані яйця (крашанки) існують у багатьох народів світу, з ними пов'язано безліч легенд, повір'їв, звичаїв, традицій, обрядових ритуалів, які виникли в язичницьку добу, видозмінювались, а з прийняттям християнства набули нової функції, пов'язаної з ритуалами освячення Паски під час найголовнішого християнського свята – Великодня. Українські писанки знає увесь світ. Вони є своєрідним національним символом. Це один із найяскравіших феноменів орнаментального мистецтва України.

Серед писанок народів світу орнаментика українських писанок карпатського краю, зокрема Гуцульщини, вирізняється своєю неповторною красою, багатством декоративних рисунків, кольоровою барвистістю, різноманітністю елементів і мотивів розпису. У селах яйця фарбували в один колір, інколи продряпували візерунки, орнаментували воском і фарбували у кілька кольорів, тоді як у місті вдавалися до різних штучних способів – наклеювали шматки кольорового паперу, фольги, тканини, нитки тощо. Для фарбування яєць найкраще використовували цибулеве лушпиння, яке збирали заздалегідь. Залежно від кольору лушпиння фарбування яєць виходило від світло-рудого до темно-коричневого. На гуцульських писанках найпоширеніші геометричні мотиви, але на них також часто зображають домашніх і диких птахів і тварин: півників, курочок, риб, метеликів, оленів, раків.

Щорічно створювалися писанки з символами, різноманітність яких відбиває регіональні особливості кожного району. Однак деякі мотиви розповсюджені по всій Україні. Найпоширеніші образотворчі елементи дозволяють класифікувати різноманітні орнаментальні мотиви писанок у такі групи: символи сонця – джерело світла, тепла й життя, чоловіча енергія; символ води (безконечники) – вода, жіноча енергія; символи рослин – щорічне відродження рослинності та її родючість; символ тварин – здоров'я й життя, давній символ життя та смерті; геометричні символи – прагнення до кращого життя; релігійні мотиви (церква) – земний образ космосу.

При поділі яйця утворюються поля різної форми і величини. Вони становлять основу для розміщення елементів орнаменту. Техніка розписування досить складна і вимагає чіткої

послідовності. Рослини, квіти, птахи, тварини, хрести, споруди, побут мешканців Карпат, процеси праці, відпочинку – все це знаходить своє відображення на писанках і є першоосною, що дає матеріал для орнаментальних прикрас. Ми, як і наші давні предки, радіємо першим весняним листочкам, зачудовано слухаємо спів жайворонка, милуємося плином ріки [7, с.20]. Щоб висловити вічне, наші предки створили символи:

- Сонце – із символом сонця пов'язано все найкраще, що є в людському житті. У християнстві сонце стало символом Бога, оскільки Бог – це світло.

- Сітка – решето, за давніми повір'ями, мають силу оберега від злих духів, відокремлюють добро від зла. Сіткою дуже часто заповнені окремі елементи на писанках – кола, квадрати, трикутники тощо.

- Хрест – один із сонячних знаків, символ всевіту, чотирьох сторін світу, чотирьох вітрів, чотирьох пір року. Походить від схематичного зображення птаха, в давнину сонце уявлялось птицею, що летить по небу. У християнстві хрест – символ страждання, смерті й воскресіння, яким церква все починає, благословляє і освячує.

- Триріг, або триніг – один із найстаріших символів сонця, а також знак святого числа «три».

- Свастика, сварга, або ламаний хрест – знак святого вогню, сонця і вічного руху. Один із найстаріших знаків. Найперші його зображення знаходять на виробах первісних мисливців, а це близько тридцяти тисяч років тому. За народними уявленнями сварга провіщала добро і захищала від темних сил. Різновиди сварги широко використовуються не лише у писанкарстві, а й у вишивці, кераміці, різьбі по дереву.

- Кінь – символ коня пов'язаний із поклонінням сонцю. За древніми переказами сонце їде небом на колісниці, запряженій огненними кіньми. В християнстві кінь – образ безстрашного віщуна віри, нестримного й готового до самопожертви.

- Олень – символ достатку, багатства. Існує ще з часів первісних мисливців, коли м'ясо цієї тварини було основною їжею, шкіра була потрібна для пошиття одягу й спорудження житла, а з кісток та рогів виготовляли зброю і прикраси. В народній міфології небесний олень на своїх рогах несе сонце.

- Птах – символ зародження життя, родючості, приплоду, достатку, напівземна, напівнебесна істота. Півень вважався провідником Божого сонця й сторожем проти зла, голубки – символом любові, вірності і злагоді. У християнстві птах – символ вознесіння до Бога.

- Рожа, розета, зірка – символізує сонце і вранішню зорю. Містить в собі косий хрест, прямий хрест, а також лівосторонню і правосторонню свастики. В народній символіці – незмінний символ любові. Подарувати писанку з ружею означало освідчитися в коханні.

- Грабельки, гребінці, трикутнички з гребінцями належать до символів, що пов'язані з водою. Зображають хмари і дощ. Писанки із грабельками писали в посуху, гадаючи, що написавши цей знак, можна викликати довгождані небесні води.

- Безкінечник або кривулька – знак однієї з найголовніших стихій – води. Будучи необхідною для всього живого, вода водночас могла бути злою і неблаганною в час весняної повені. Дивуючись силі і невпинності води і наші предки її знаком позначали вічність.

- Смерічка, ялинка, сосна вважаються символами вічної молодості, здоров'я, росту і безсмертя.

Гуцульські писанки легко впізнати – вони нагадують орнаментику золотої карпатської осені. Гірські особливості регіону, його географічна віддаленість від центральних магістралей свого часу обумовили в певному розумінні ізольованість у всіх сферах життя. Це наклало відбиток на своєрідність образотворчого фольклору, в якому збереглися риси, своїми пракореннями зв'язані зі старожитньою слов'янською культурою, язичництвом. Це особливо помітно в орнаментіці писанкового розпису. Найбільш поширені зображення: олені, коні, корівки, казкові птахи, журавлі, риби, голуби, ластівки, міфічні й фантастичні істоти. Нерідко зустрічаються розп'яття, церкви, різноманітної конфігурації хрести, каплічки та інші зображення сакрального змісту. Але найбільшою привабливістю зачаровують сюжетно-жанрові мотиви, в яких відтворені різноманітні сценки з життя й побуту горян.

Кольори в писанкарстві теж мають своє значення: червоний – символ життя й здоров'я, жовтий – символізує сонце, блакитний – символ води, зелений – символ природи, рослинності, коричневий, чорний – символізують землю.

Кольорова гама розписів писанок базується переважно на жовтих і зелених барвах різної тональної насиченості на темно-коричневому, темно-червоному, а найчастіше на чорному тлі. В останні роки традиційна їхня кольорова палітра поповнилася голубими, червоними, рожевими та фіолетовими фарбами.

Писанка – це світло сонця й світ душі, подих неба й дух землі, це геній нашого народу. Із неї, як із невичерпного казкового яйця-райця, безкінечно струмує творча сила митців з народу. В

Україні писанка є мірилом краси [8, с.28]. Коли люди хочуть підкреслити приналежність чогось, то кажуть: «Гарна, мов писанка». Упізнавши духовну красу рідного краю, Тарас Шевченко на увесь світ мовив: «Село на нашій Україні, неначе писанка село...».

А в народному фольклорі співається: «Поки будуть писаночки на світі писати – доти люд наш буде жити й край наш процвітати».

Висновки... Одне з найважливіших завдань духовного виховання – це формування почуття належності до свого народу, його традицій, мистецтва, історії. Воно починається не тільки з маминої колискової, батьківського слова, бабусиної казки, народної пісні, приказок, загадок, але й із предметів народної творчості, в яких закладені життєва мудрість предків, загальнолюдські цінності.

Наше дослідження не вичерпує відповідей на всі запитання, тому потребує уваги для вирішення всіх аспектів досліджуваної проблеми, розробки методик її застосування та реалізації на практиці умов формування духовності в учнівської та студентської молоді.

Список використаних джерел і літератури:

1. Родинна педагогіка : навч.-метод. посіб. / [А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексеєнко та ін.]. – К., 2002. – 215 с.
2. Бердяєв Н. А. Філософія свободного духа / Н. А. Бердяєв. – М. : Республіка, 1994. – 480 с.
3. Ілларионова Л. П. Духовна культура личности / Л. П. Ілларионова // Школа духовности. – 2010. – № 6. – С. 23–26.
4. Богуш А. М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / А. М. Богуш // Виховання і культура. – 2010. – № 1. (липень-серпень). – С. 5–8.
5. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибр. тв. : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – 640 с.
7. Соломченко О. Писанка Карпатського краю / О. Соломченко // Народне мистецтво. – 1997. – № 2. – С. 20–22.
8. Влад М. Стрітенне: Книжка гуцульських звичаїв і вірувань / М. Влад. – К. : Укр. письменник, 1992. – 128 с.

Анотація

О.М.Максимович, О.І.Пояськ

Писанка как средство духовного воспитания

В статье раскрывается проблема возрождения духовности украинского общества, в частности средствами писанки.

Ключевые слова: *духовность, духовно моральное воспитание, писанка.*

Summary

O.M.Maksymovych, O.I.Poiasyk

Easter Egg as a Means of Spiritual Education

The problem of spiritual revival of the Ukrainian society, in particular by means of the painted Easter egg is revealed in the article.

Key words: *spirituality, spiritual and moral education, pysanka.*

Дата надходження статті: «1» жовтня 2012 р.

УДК 37.014-027.542(477.87)(045)

М.М.МАРУСИНЕЦЬ,

*кандидат психологічних наук, доцент
(м.Київ)*

Етнопсихологічні аспекти освіти Закарпатського краю

У статті досліджено етнопсихологічні аспекти витоків культури, освіти, науки на Закарпаття у різні періоди існування; окреслено роль духовенства, політичних та громадських діячів у розвитку і становленні культури та освіченості краю.

Ключові слова: *етнопсихологія, культура, освіта, писемність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Потреба етнопсихологічного висвітлення краю передбачає розкриття величезної кількості джерел, починаючи з давньої історії, усвідомлення особливостей життя народу з найдавніших часів до сьогодення. Його психологічне осягнення починається з проникнення в його етногенез, який є основою і джерелом етнопсихогенезу, тобто, пізнання сутності природи, історії, культури, загалом, духовного світу закарпатців. У концепціях багатьох дослідників неодмінним компонентом формування етносвідомості та етнопсихотипу є ландшафт, характер фауни й флори, перебіг історичних подій.

Про стародавність та рівень психічного розвитку й духовного життя, інтелектуального потенціалу людей у давні часи свідчать факти стародавньої культури, які методом